

A thj. város tanácsának levele:
Nagyságos Móricz Zsigmond író úrnak Budapest Üllői u. 95.

Szívesen teljesítettük Nagyságodnak azon kérését, hogy mert a közeljövőben megírandó művében városunkkal kíván foglalkozni, Szeremley Samu úrnak Hódmezővásárhely története cz. munkája II.—V. kötetével Nagyságodat megajándékozzuk, s ehhez képest illetékes közegünköt ez ajándékozásunk végrehajtására utasítottuk.

Ezt a Hmvasárhely thj. város tanácsának 1923. szept. 1-én tartott ülése jegyzőkönyvileg is megörökítette.

MÓRICZ ZSIGMOND válasza:
Nagyságos Polgármester Úr!

Megkaptam a város Tanácsának ajándékából nekem megküldött öt kötetes történetét Hódmezővásárhelynek* s mikor tiszteletteljes köszönetemnek kifejezést adok, legyen szabad megjegyezmem, hogy egy hét óta a kötetek olvasásába vagyok belemerülve s az avatott és nagy tudású előadás, mely nagy tiszteletű Szeremley Sámuel úrnak el nem évülő dicsősége, — valószínűleg belevarázsol a nagy város, Attília hajdani székhelyének egész múltjába, ami remélem irodalmilag nem lesz terméketlen hatás.

Ismét köszönetem mellett vagyok
Nagyságos Polgármester Úrnak
és a Nemes Városnak

Leányfalu 1923. szept. 21.

szolgálatkész híve
Móricz Zsigmond

Pergel Ferenc

AZ IRODALMI PONYVA ELLEN, A PONYVALEKTORÁTUS LÉTREHOZÁSA 1942-BEN

A második világháború alatt az irodalom és a társadalmi élet alakulásának folyamata szembeötlő eltéréseket mutat. Feltűnő, hogy míg a politika, az uralkodó osztályok céljainak megfelelően s a német nyomásra, egyre inkább a hitlerizmus szolgálatába állította az ország gazdasági és katonai erejét (fajtvörvények, cenzúra stb.), addig az igazi irodalomban — néhány kivételtől eltekintve — a náciellenességet s a baloldali tendenciákat erősítette fel a veszélytudat. — Természetes ez, hiszen a magyar irodalom főbb irányzatai a harmincas évek során a szociális felelősség, a humanizmus és a demokratizmus jegyében bontakoztak ki, s a háború néhány évének zúléstető hatása ezt a szervesen képződött szellemet nem bonthatta szét, nem fordíthatta visszajára.

Tény, hogy az új és a régi magyar klasszikusok megjelentetése meghaladta a korábbi arányokat, s a hadiállapot ellenére még a szovjet írók művei is (Pl. Solohov. Gorkij, Fagyjev könyvei) egyre nagyobb számban jelentek meg ezekben az években. Hasonló volt a helyzet az angol és amerikai, a klasszikus német, az élő és a klasszikus francia irodalom publicitását illetően is. Minden jel arra vall, hogy a fasizálódo politika a kultúra fórumait nem tudta e néhány év alatt érdekkörébe vonni, s így a művészet, a szépirodalom a maga területén óvhatta, sőt erősíthette is az egyetemes humanizmus pozícióit.¹ Tette ezt akkor, amikor a rendkívüli hatalom (1939. II. t. c.) értelmében a szépirodalom is, különösen a hadiállapotban levő államok íróinak kiadása, honvédelmi kérdésnek tekintetett.

Ebben a helyzetben, hogy a szépirodalom a humanizmus védelmének hatékony eszközévé válhasson, meg kellett erősíteni a tömegekkel való kapcsolatát. E kapcsolat legnagyobb akadálya az irodalmi ponyva mindent elárasztó hatalmas mennyisége volt. Korabeli felmérés szerint „... átlagosan évi háromszáz vagon papír kellett ahhoz, hogy a 150 fajtájú füzet tíz-tizenöt féle kisebb nagyobb könyv, havonta több mint hárommillió példányban megjelenhessék. Mert akármilyen elképzelhetetlennek látszik is, valóság az, hogy havonta 150 fajta légiós, krimi, vadnyugati, detektív, kalandos tartalmú füzet jelent meg, átlagosan húszezer példányban” — írta az egyik kiadó igazgatója 1943-ban, az előző éveket jellemezve.²

*A város Tanácsától ajándékba kapott könyvről Móricz említést tesz az Endre Béla hódmezővásárhelyi festőnek 1923. október 1-én írt levelében is.

¹ PERGEL Ferenc: A Nyugat utóda a Magyar Csillag, 1941—1944. Vig 1972. 8. sz.

² TAMÁS Kálmán: A könyvkiadás és a háború. Magyar Kultúrszemle. 1943. 51.

Hogy ez milyen hatalmas mennyiség volt, arra összehasonlításként a legnagyobb kiadók papírfelhasználását közöljük: 1940-ben 182; 1941-ben 172; 1942-ben 197 vagon volt.

A szinte hihetetlen nagyságú kereslet és kínálat oka volt egyebek között: a „ponyva törvényenkívülisége”, amely azt jelentette, hogy a kiadók szívesen dobtak piacra ún. problémamentes könyveket, mert ez biztos nem került a sajtórendészet hatáskörébe. A háborús években nőtt a könyvpiac felvevő képessége. Jobb híján — a szórakozási lehetőségek csökkenése, a narkózis-igény, más területeken áruhiány, bizonyos vásárlóerő fölösleg stb. — olvasással is el lehetett tölteni az időt. A kiadók, nyomdák száma is egyre emelkedett és a biztos siker tudatában indítottak újtukra filléres, pengős sorozatokat.

Az irodalmi kritika a harmincas évek végén hadjáratot indított a ponyva ellen. Folyóiratok, napilapok, évkönyvek, rádióadások évekig cikkeztek és támadták a mindent előntő olcsó, filléres, pengős, irodalom alatti könyveket.

A kritikák szenvedélyességét érzékeltetendő, idézünk Braun Soma 1941-ben megjelent írásából: „Nem lehet napirendre térni fölötte — írta —. Nem lehet hallgatni sem róla. Itt van közöttünk, veszik, olvassák. Elterebélyesedik, mint dudva a virágos kertben és lassanként kiszorítja az igazi irodalmat. Társadalmi jelenséggé vált. Nem egy osztály szellemi fejletlenségének vagy visszaesésének a tünete többé, hanem minden társadalmi rétegben megtaláljuk hiveit. . . A szenvedélyes olvasók roppant tábora ez, áradását tízezres példányszámok jelzik, amelyeket újabb tízezres számokkal szorozhatunk. . .”³

A vita, a harc eredménye: 1942-ben Kállay Miklós miniszterelnök rendeletet adott ki a ponyva ellen. (A rendeletet rövidítve a Mellekletben közöljük.) A végrehajtási utasításban ponyvalektorátus felállításáról intézkedtek, amely függetlenül a cenzurától, irodalmi értéke szerint döntött valamennyi 3 pengő alatti és egyéb, a rendeletben meghatározott kiadvány sorsáról, megsemmisítéséről vagy kiadásáról.

A lektorátust Dr. Molnár Sándor vezette.

Lektorok voltak többek között: Bató Pál, Darvas József, Dékány András, Erdős Jenő, Eszterhás István, Féja Géza, Gedényi Mihály, Gambos Ferenc, Kanyar József, Rubletzky Géza, Szász Károly, Talpassy Tibor.⁴

A lektorátus hiteles történetét Talpassy Tibor könyvében találjuk meg. Bár hosszú az idézet, a szemtanú hiteles vallomása indokolja, hogy közöljük a könyv vonatkozó sorait.⁵

„Kodolányi kesergett, hogy a nagy fellendülésből a legnagyobb hasznot a fércművek, az úgynevezett ponyva forgalmazói húzzák, mivel számlálhatatlanul öntik a pultra a piff-puffos kiadványaikat. Göllner Miklós úgy vélte, kormányintézkedéssel kellene gátat vetni a fércirodalom térhódításának. Ezt az elgondolást Jankovich Ferenc is helyeselte. Nagy András aztán mindjárt ki is mondta, mi lenne a tennő: rendeletileg betiltani a ponyvát, és helyette klasszikus és modern írók rövidebb írásait sorozatban megjelentetni. Azt sem tartotta elképzelhetetlenek, hogy nagyobb terjedelmű művek folytatásosan jelenjenek meg. Mindjárt el is keresztelte az így elképzelt sorozatot nemes ponyvának. . .

Kodolányi az első pillanathoz ellenzett minden olyan elképzelést, hogy bizonyos fajta irodalmi termékek, még ha azok ponyvák is, egyáltalán ne jelenhessenek meg. Kívált, amikor a módzatok találgatása közben egy minden kiadványt felülbíráló lektorátus gondolata is felmerült. Lehetetlennek tartotta az egységes elv kimunkálását, félt, hogy a kiadványok sorsát tanulatlan lektorok kénye-kedve dönti el, s éppen a fenyegető német behatolásra gondolva, tartott attól, hogy a hatalom saját céljai szolgálatába állítja majd az olcsó irodalmat. Molnár Sándor a terv védelmében azzal érvelt, a rendeletet időre szóló, szükséges rossznak kell tekinteni, hivatása lenne a piac megtisztítása, az esetleges visszaéléseknek pedig úgy lehetne elejét venni, hogy egyelőre csak a klasszikusok kerüljenek ponyvára. Úgy vélte, ha már a nagy áttérés végbement, a széles tömegek betűhöz szoktatása sikerült, a lektorátus is megszüntethető, a válogatást megint rá lehet bízni magukra a kiadókra. Hetekig-hónapokig tartott a vita, a könyv-konjunktúra állandósult, s ez bizonyos mértékig Jánost is visszakozásra készítette. Félelmei csökkentésére azonban indítványozta, hogy ha Molnár gazdájának, Antal István miniszterelnökségi államtitkárnak előáll a javaslattal, biztosítsa előre a lektorátus szakmailag megfelelő összetételét. Nevezetesen azt, hogy csakis írók, lehetőleg kritikusok lehessenek e testület tagjai. Ebben a társaság is megegyezett, s egyidejűleg felszólítottuk Molnár Sándort, próbálkozzon meg a terv elfogadtatásával. . .

Antal Istvánt viszonylag könnyen megnyerte, az államtitkárnak tetszett, hogy egy lektorátuson keresztül az irodalomba árthatja magát. Mégis, úgy látszott, megfeneklik a dolog, mert Vladár Gábornak, az Igazságügyminisztérium törvény-előkészítő osztálya vezetőjének, a

³ BRAUN Soma: Néhány szó a ponyvairodalomról. . . Népszava Naptár 1941. 56.

⁴ MOLNÁR Sándor szóbeli közlése, 1971.

⁵ TALPASSY Tibor: A holtak visszajárna. Bp. 1971. 202., 206.

későbbi Lakatos-kormány igazságügyminiszterének, Kodolányiéhoz hasonló aggályai merültek fel. Nem tartotta éppen jogállamhoz illő cselekedetnek a felsőbb beavatkozást. Hosszú meggyőzői folyamat után adta csak be a derekát. Így készült el aztán az 1942-ben megjelent rendelet, amely 5 pengős* eladási árnál határt szabott a szabad terjesztésnek, és az ilyen aron aluli könyvek forgalomba hozatalát előzetes lektorátusi engedélyhez kötötte.

Meg kell mondanom azt is, hogy a lektorátus összetétele nagyrészt szintén a Hidegkúti úton alakult ki. Dr. Molnár politikailag színtelen emberekkel akarta keverni a baloldaliakat, s első-sorban Kodolányitól kért tanácsot, kiket javasoljon. Ilyen névsor született: Erdős Jenő, Darvas József, Dékány András, Grandpierre Emil, Jankovich Ferenc, Kállai Gyula, Rublitzky (Ambrus) Géza, Simándy Pál és Jómagam. Antal az előterjesztett névsort, Grandpierre és Kállai kivételével, csodálatosképpen elfogadta, Grandpierre visszautasítását nem indokolta. Kállaira azt mondta dr. Molnárnak: „Ne kívánd tőlem, Sándor, hogy egy bolsevistát támogassak. Ez mégis sok volna.” Engedékenységet azzal ellensúlyozta, hogy ő viszont a testületbe jelöli Gedényi Mihályt, Eszterhás Istvánt és Bathó Lászlót. Egy semlegest tehát, és két szélső-jobboldalit, akik közül az egyiket, Eszterhás Istvánt a felszabadulás után, mint háborús bűnöst ítélte el a népbíróság. Belekerült még dr. Molnár javaslatára az ítélő karba Féja Géza is. Őt ugyancsak ellenvetés nélkül fogadta el dr. Antal István.”

A kiadók — függetlenül az ügyészégi cenzúra engedélyétől — csak a lektorátus hozzájárulásával jelentethettek meg ebbe a kategóriába sorolt műveket.

A kortársak bizonyosága és becslése szerint hathatósan bizonyult a rendelkezés. 1942—1944 között a ponyva részesedése a könyvkiadásban 70—80%-kal csökkent az értékes szépirodalmi művek javára.⁶

A ponyva helyzetéről tudósít a Magyar Statisztikai Szemle 1942. évi 4—5. száma is. A statisztikai hivatal becslése szerint 1941-ben 1256 ponyvának minősülő kiadvány jelent meg. Az összes szépirodalmi kategóriába tartozó műveknek 54%-a. Ennek a káros jelenségnek állított gátat a miniszterelnök ponyva elleni rendelete.

A Corvina, a magyar könyvkiadók és könyvterjesztők folyóirata, rendszeresen értelmezte a rendeletet és annak végrehajtási utasítását. Közzölték például az 1942. aug. 12-i számban, hogy *ponyvaterjesztőnek számít a könyvterjesztőkön túl minden kölcsönkönyvtár, folyóirat és időszaki sajtó is.* Így a rendelet ezeket is érinti. (Vagyis kölcsönkönyvtár esetében minden 1939-től megjelent ponyvát fel kellett terjeszteni a ponyvalektorátushoz és a terjesztés megtiltása esetén be kell szolgáltatni azt. Periodikáknál viszont minden új közleményt először engedélyeztetni kellett a lektorátuson. Az 1942. szept. 21-i számban olvashatjuk azt a rendeletet, amely intézkedik a kötelező beszolgáltatásról. Kijelölte a Magyar Papirosipari Nyersanyagbeszerző Korlátolt Felelősségű Társaságot, hogy a beszolgáltatott ponyvát hulladékpapírként vegye át mázsáncént 4,60 pengőért. (A rendelet lehetővé tette, hogy a hulladékot kerületi hulladékgyűjtőnek is át lehet adni.)

Az 1943. évi karácsonyi könyvvásárról szóló híradásában a Corvina 1944. január 16-i számában arról olvashatunk, hogy a könyvvásár minden addigi forgalmat felülmúlt mind minőség, mind mennyiség tekintetében. Külön örvendetes tényként könyvelték el, hogy a munkáság nagy számban vásárolt könyvet és mind az értékes irodalmat vette meg. A megmaradt olcsó vagy drága ponyva szinte senkinek sem kellett.

Mindezek után a jelzett források alapján megkíséreljük felmérni számszerűleg is a ponyva helyzetének alakulását.

A Magyar Statisztikai Szemle 1944. április-májusi számából szó szerint idézzük a ponyva és a szépirodalom viszonyával foglalkozó megállapítást, az 1942. évre vonatkozóan: „A legnagyobb szakcsoportot (1942) az évi könyvtermelésünkben is a szépirodalom képviseli, darabszám szerint az egész termelés 17,7%-át, lapszámterjedelem szerint pedig 29,1%-át. Úgy látszik azonban, hogy az előző évihez képest csökkent ennek a szakcsoportnak a részesedése a könyvtermelésben, mert akkor még az összes művek 23,6%-a, az összes lapterjedelmnek pedig 31,2%-a esett a belletrisztikára. Az e tárgyú művek korábbi magas arányának visszaesése minden bizonnyal, a vizsgálódásunk évében napvilágot látott, és az úgynevezett ponyva megrendszabályozását célzó rendelkezések eredményeinek tudható be. Annak, hogy a szépirodalom aránya darabszám szerint lényegesen csökkent a múlt éviéhez képest, terjedelme alapján, az az oka, hogy 1942-ben a szépirodalmi művek átlagos terjedelme (149) lényegesen nagyobb mint volt 1941-ben (134). Ez egyúttal bizonyíték a rendszerint vékonyabbra méretezett ponyvairódalom 1942. évi összehasonlítására mellett is.”⁷

A kérdés vizsgálatánál még szóba jöhető adat a lapszámterjedelem konkrét vizsgálata is. A fenti idézetből kiderül, hogy az 1942. év választóvonalat jelent a ponyva helyzetében. A ren-

* (Talpassy Tibor téved: 3 pengő volt az eladási határ. P. F.)

⁶ BIRKÁS Endre, KERESZTURY Dezső, MOLNÁR Sándor, RÓNAY György szóbeli közlése.

delet végrehajtása ősszel kezdődött meg, tehát még az év első nyolc hónapjában szabadon terjedt az irodalomalatti ponyva. Ha mégis ilyen hatás mutatkozott a könyvkiadásban, akkor nem árt részletesen szemügyre venni a szépirodalmi művek oldalterjedelmének alakulását 1942-ben. A 2392 szépirodalmi mű oldal szerinti megoszlása a következő.

Lapterjedelem:	5—17	17—48	48—100	101—200	201—300	301—400
Művek száma:	108	906	407	324	292	107

A számokat szemügyre véve jogos az a következtetésünk, hogy a legnagyobb részesedést mutató 17—48 oldal közötti terjedelem (906 mű) a filléres ponyvát jelenti elsősorban. Ezt az állításunkat látszik igazolni az 1942. évi szépirodalmi művek hozzávetőleges forgalmi ára is.

Statisztikai felmérés, illetve valószínűségi számítás alapján történt becslés csak az 1942. évről áll rendelkezésünkre. Ennek alapján a szépirodalmi művek bolti ára vagy a hozzávetőleges értéke a következő volt:

Bolti ár vagy becsült érték pengőben:	0,20	0,21— 0,50	0,51— 1,00	1,01— 2,00	2,01— 3,00	3,01— 5,00
A 2392 műből	901	252	199	142	99	248

Bolti ár vagy becsült érték pengőben:	5,01— 10,00	10,01— 15,00	15,01— 20,00	20,01— 30,00	30,01— 50,00	50,01—
A 2392 műből	425	84	29	11	2	—

Táblázatunk szerint a legnagyobb részesedés az összes megjelent szépirodalmi alkotásból a 20 fillért meg nem haladó kiadványokra esik. Kétségtelen, hogy ez a 10—20 filléres ponyva hatalmas tömegét mutatja.

Hiba lenne azonban valamennyi olcsó vagy kis terjedelmű kiadványt irodalom alatti ponyvának venni. A tényleges megoszlásról konkrét számadatunk nincs, de tény, hogy az olcsó és kis terjedelmű művek között szép számmal szerepel értékes mű is. Csak példaként idézünk néhány kiadványt: Arany Jánostól sok mű látott napvilágot a tárgyalt években olcsó kiadásban. *Jóka ördöge és más költemények* címmel 63; *A nagyidai cigányok* 89; *Toldi* 48 lapon jelent meg. Zilahy Lajostól a *Csendes élet* 78, Babits Mihálytól a *Jónás könyve* 38, Barát Endre *Hajnali csillag* című verses kötete 45 lapon jelent meg. Becslésünk szerint az olcsó és kis terjedelemben megjelent művek 35—40%-a a nemes ponyvához tartozott, vagyis értékes irodalmi művek öltöztek testet a ponyva köntösében.¹⁰

Az említetteken kívül egy érdekes, könyvészetiileg is ritka példát idézünk: A Magyar Könyvszemle 1956. októberi-decemberi számában Marosi Éva: *Forradalmi ponyva 1942-ből* címmel ismerteti Illyés Gyula — József Attila: *A nép nevében* című kiadványt. Az összeállítás 1942-ben látott napvilágot 32 oldalon, 10 fillérért. Mátyás Ferenc kiadásában. Illyés Gyulától nyolc, József Attilától tizenhat költemény szerepel a kötetben. (József Attilától például: *Anyám, Mondd mit érlel. . . Vigasz, Kész a leltár, Mama. . . stb.*) A mű 9000 példányban hagyta el a Faragó nyomdát.¹¹ Az OSZK birtokában levő példányon az ügyézi bejegyzések tömkelege található, de minket elsősorban az érdekel, hogy ponyvaköntösben, 10 fillérért forradalmi költemények kerültek forgalomba legálisan, s ami még meglepőbb: a kéziratokat az előzetes cenzúra engedélyezte és a mű kinyomott példányait is terjesztésre alkalmasnak találta az ügyész.

A másik ilyen példa nem egy műhöz kötődik, hanem az értéktelen ponyva visszaszorításával függ össze. A könyvészeti szakemberek, népművelők tisztában voltak azzal, hogy a ponyvát valamivel helyettesíteni kell. Így formában és árban a ponyvához hasonló több olcsó sorozatot

⁷ GOMBÁS Géza: A könyvtermelés legújabb nemzetközi (1941.) és hazai (1942.) adatai. Magyar Statisztikai Szemle, 1944. 4—5. sz. 138—159.

⁸ GOMBÁS Géza: i. h.

⁹ GOMBÁS Géza: i. h.

¹⁰ Országos Széchényi Könyvtár Növedéknaplója, 1942.

¹¹ MAROSI Éva: *Forradalmi ponyva 1942-ből*. MKSzle, 1956. 4. sz.

indítottak azzal a céllal, hogy a kispénzű vagy éppen a ponyvához szokott emberek is hozzájussanak a nemes irodalomhoz. Ilyen sorozat volt egyebek között a Nemzeti Könyvtár sorozat. A szerkesztője Molnár Sándor, a ponyvalektorátus vezetője volt. Személyes közlése alapján tudjuk, hogy a sorozatban 30—40—100 ezer példányban jelentek meg magyar klasszikusok, külföldi antológiák. Petőfitől Móricz Zsigmondig, mindenkre kiterjedt a figyelmük. (Olyan ritkaságszámba menő vállalkozás is szerepelt, mint Petőfi prózai írásainak megjelentetése.)

A sorozat kiadványai könyvkereskedelmi forgalomba kerültek, de hatalmas mennyiséget tartalékoltak és küldtek szét a Népkönyvtárak számára. (Mind a ponyvalektorátus, mind a Nemzeti Könyvtár más szempontból, az írók megélhetése szempontjából is fontos volt. Egy-egy hónapban 200—300 pengőt fizetett lektorálásért. Sokszor éppen a faji törvények miatt álnéven kellett megjelentetni a művet, vagy álnévre kiutalni az összeget.)¹²

Erről a folyamatról és az N. K. működéséről ad valami képet Jankovich Ferenc *Csepp a tengerben* című művének néhány sora: „... A Franklintól távozva, még az N. K. szerkesztőjénél, Molnár Sándornál is voltam. . . Természetesen munkáért jöttem. Éppen egy budakeszi sváb zeneszerzőt dobott ki. . . Az illető ismeretlen zeneszerző nagyság, ma született hatalmaságok ajánlásaival állított be. . . , azzal, hogy ő megírta, ami még nem volt: a magyar-német barátság indulóját. . . Abból az alkalomból, hogy a németek segítségünkre siettek (?) (Az eset a német megszállás után történt. P. F.) . . . barátom. . . a fülem hallatára jelentette ki, hogy ilyesmiről szó sem lehet, ez valami tévedés lesz a miniszter úr részéről, hiszen a N. K. nem politizál. . . Majd utóbb, nekem: mihelyst ilyesmire akarják őt kényszeríteni, megváltik állásától. Pedig a N. K.-at ő hozta létre, virágoztatta fel; s egy-két jóhiszemű baklövéstől eltekintve csakugyan jelentek ott meg magyar klasszikusok és jó dolgok is óriási példányszámban, fillérekért, ponyván.”¹³

Más forrásunk is van arról, hogy a ponyvaalak, olcsó ár nem csupán az értéktelen vagy éppen ártalmas ponyvát takarta, hanem sok értékes irodalmi alkotás jutott így a kispénzű vagy éppen a ponyvaköntösben bizó olvasóhoz. Ez a példánk már érinti azt a problémát is, hogy az írók milyen támogatást kaptak a különböző szervektől. Az adatokat Bisztray Gyula közli a Magyar Könyvszemle 1970. 1—2. számában.

Bisztray a minisztériumban a könyvtárüggyel foglalkozott. „Mint könyvtáros — írja — egyik legfontosabb feladatomnak tekintettem a népkönyvtárak állományának értékes, szépirodalmi és hasznos ismeretterjesztő művekkel való rendszeres fejlesztését. . .” Tevékenysége nemcsak a minőség javítását tűzte célul, hanem a könyvtári egység számszerű növelését is. „Szervező és irányító munkám eredményeképpen sikerült 6000-re emelni az országos népkönyvtári hálózat egységeit, és ezeknek az átlag 200—400—600 kötetből álló könyvtáraknak állományát és összetételét annyira fejleszteni, hogy az utolsó években, (1943-ban és 1944 elején) már Jókai, Mikszáth, Gárdonyi és Móra Ferenc művei mellett Móricz Zsigmond, Tersánszky Józsi Jenő, Tamási Áron könyvei is helyet foglaltak a népkönyvtárak otthonaiban: a városi, falusi és tanyai kultúrházakban. Költőink közül a klasszikusok mellett Ady, Babits, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Tóth Árpád jelent meg válogatva vagy antológiákban. . .” Közlése szerint a munkát több területről segítették. A kiadók raktáraiból az értékes irodalom olcsó kiadásait vásárolták fel nagy példányszámban. (A Franklin Társulattól főleg az Olcsó Könyvtár és a Magyar Könyvtár füzeteit, a Révai-tól elsősorban Jókai és Mikszáth műveit szerezték be nagy példányszámban.)

Másik megoldásuk az volt, hogy a kiadókkal szerződést kötöttek céljaiknak megfelelő művek nagy példányszámú megjelentetésére. Így jelent meg például az Egyetemi Nyomda kiadványai között Drozdy Gyulától: *Az olvasás és írás könyve*, Tersánszky J. Jenőtől egy novellaskötet, Móricz Virágtól: *Zichy Mihály* stb. „A Révai-cég Bókay János, Illés Endre és Rónay György közreműködésével — tárgyalásaink alapján egy új sorozatot indított meg elsősorban a mi népkönyvtári igényeinket tartva szem előtt. . . Így indították meg a Regénykönyvtár című sorozatot, amelyben 1942—43 folyamán — többek között e műveket adták ki (egységesen hat íves terjedelemben, 1—1.60 pengős bolti árral): Jókai: Ahol a pénz nem lsten; A két Trenk; Mikszáth: Kísértet Lublón; Az eladó birtok; Krúdy Kálmán csinytevéséi; Ambrus Zoltán, Móra Ferenc egy-egy műve, Dosztojevszkijtől A nagybácsi álma, Maupassant-tól a Péter és János. . . Végül igyekeztem személyesen közreműködni értékes könyvek kiadásában. Pl. Lackó Géza: Kőrösi Csoma Sándor. . . A népművelési, illetőleg népkönyvtári célokra alkalmasság elbírálásában szívesen közreműködtek irodalomtörténészek és tudósok. Hadd említsem meg közülük Fábrián Istvánt, Kerecsényi Dezsőt, Keresztury Dezsőt, Makay Gusztávot, Markó Árpádot, Mátrai Lászlót, Vajtó Lászlót”. . . A szerző közli, hogy így került közvetlen népkönyv-

¹² MOLNÁR Sándor szóbeli közlése, 1971.

¹³ JANKOVICH Ferenc: *Csepp a tengerben*. Bp. 1970.

tári anyagként forgalomba Móricz Zsigmond által összeállított *Móricz Zsigmond legszebb elbeszélései* című kötet és a *Magvető*. A magyar irodalom élő könyve 2. kiadása 1942-ben.¹⁴

E tevékenység jelentőségét érzékelteti a következő adat: a városi, a megyei és a falusi könyvtárak száma 1942-ben 10 882 volt. Ebből 1629 népkönyvtár volt, félmillió kötettel.¹⁵

Befejezésül érdemesnek tartjuk közölni, minden rendszer nélkül, csak jellemzőként, néhány kisterjedelmű, olcsó kiadvány szerzőjét és a mű címét, árát, 1943-ból, bizonyítandó, hogy az irodalomalatti ponyva helyébe az értékes szépirodalom lépett.¹⁶

Nagy Lajostól: Vilma az uzsorás; 32 1. 20 fill.; A csúnya lány. 48 1. 30 fill.; Ha pénz van a zsebben. 32 1. 20 fill.; Kalandos szekrény. 32 1. 30 fill.

Turgenyevtől: A szerelem dala. 32 1. 20 fill. A felesleges ember. 48 1. 30 fill.; Jergunov hadnagy. 48 1. 40 fill.; A diadalmas szerelem dala. 76 1. 50 fill.

Puskintól: A lázadó férfi. 32 1. 20 fill.; A pikk dáma. 32 1. 20 fill.

Dosztojevszkij: Április elseje. 32 1. 20 fill.; A szelíd asszony. 80 1. 50 fill.

Gogol: Az ellopott köpeny. 32 1. 20 fill. A köpeny. 48 1. 30 fill.

Csehov: Muzsikuskok. 32 1. 40 fill. Művész. 32 1. 20 fill.

Sienkiewitcz: Fűszer és szerelem. 32 1. 20 fill.

Keller: Egyszer mindenki. 48 1. 40 fill.

Balzac: A csodálatos énekesnő. 32 1. 20 fill.

Boccaccio: A férj feltámadása. 32 1. 20 fill.

Csiky Gergely: Erőszakolt házasság. 48 1. 30 fill.

Flaubert: Pestis Firenzében. 32 1. 20 fill.

Gyulai Pál: A vén színész. 88 1. 50 fill.

Kisfaludy Károly: A féltékeny vőlegény. 32 1. 20 fill.

Mussete: Szerencsétlen flótás. 32 1. 24 fill. A király asszonya. 32 1. 24 fill. Falusi kislány. 32 1. 24 fill.

Mátyás Ferenc: A puszták szegénykéi. 48 1. 30 fill.

Tersánszky J. Jenő: Szerelmi bonyodalom. 32 1. 20 fill. A szerencsét hozó ékszer. 48 1. 40 fill. Furcsa kísérlet. 32 1. 20 fill.

Wells: A pórujárt varázsló. 32 1. 24 fill. . . stb.

Melléklet:

A m. kir. minisztérium 4300/1942. M. E. sz. rendelete a rotációs és az íves nyomópapirosnak könyv, naptár vagy füzet előállítására való felhasználása tárgyában.

(Budapesti Közlöny 1942. július 17-i (160). száma.)

A m. kir. minisztérium az 1939: II. t.-c. 112. és 212. §-aiban foglalt felhatalmazás alapján a következőket rendeli:

1. §.

Olyan könyv, naptár vagy füzet előállításához, amelynek kötetenként, darabonként, illetőleg füzetenként megállapított kiskereskedelmi ára három pengőnél nem több, rotációs vagy íves nyomópapirosot csak a m. kir. miniszterelnök engedélyével szabad felhasználni.

Az előbbi bekezdés rendelkezése kiterjed könyv, naptár vagy füzet alakjában megjelenő olyan időszakos lap egyes számainak előállítására is, amelynek megjelenésére a m. kir. miniszterelnök a 4950/1938. M. E. számú rendelete alapján engedélyt adott.

A jelen rendelet szempontjából három pengőnél nem lehet magasabb árnak tekinteni az olyan könyv, naptár vagy füzet árát, amelynek átvévei azt kéri, hogy tetszés szerinti árat fizessenek.

2. §.

Az 1. §. rendelkezései nem terjednek ki:

1. a közhivatalok kiadványaira;
2. a Magyarországon bevett vagy elismert vallásfelekezet hívei hitbuzgalmának előmozdítására szolgáló könyvekre, naptárakra és füzetekre;
3. a nyilvános oktatás céljára engedélyezett tankönyvekre;
4. a tudományos, művészeti vagy közgazdasági célú vagy sporttal foglalkozó és kizárólag szakismeret terjesztését célzó könyvekre, naptárakra és füzetekre;
5. az időszakos lapnak különféle dolgozatokat összefoglaló olyan önálló mellékletére, amely főképpen az időszakos lap előfizetői vagy rendes vásárlói körében való elhelyezésre van szánva;
6. a zeneművekre.

¹⁴ BISZTRAY Gyula: Móricz Zsigmond egy levele és könyvének kiadástörténete. MKSzele. 1970. 1–2. sz.

¹⁵ Magyar Statisztikai Zsebkönyv. 1943. Bp. 1944.

¹⁶ Valamennyi adat az Országos Széchényi Könyvtár Növedéknaplói alapján készült, az adatok helyességét pedig a katalógusok címléírása, helyrajzi számának ellenőrzésével, illetve a kötetek tényleges létezésének ellenőrzésével bizonyíthatjuk.

3. §.

Az engedélyezés iránt a kérvényt a m. kir. miniszterelnökhöz kell beadni.

A kérvényben elő kell adni:

1. a szerző és a kiadó nevét és lakóhelyét (lakáscímét, cégét, telephelyét, székhelyét);
2. azt a példányszámot, amelyben a sajtótermék megjelenik;
3. az előállításához szükséges papíros minőségének (rotációs, íves nyomás) és mennyiségének megjelölését;
4. az előállítást végző nyomda, könyvnyomda vagy más többszörösítő vállalat cégét (nevét) és telephelyét (székhelyét).

A kérvényhez mellékelni kell az előállítani kívánt sajtótermék géppel írt szövegének két példányát.

A kérvény beadásával egyidejűen igazolni kell, hogy a sajtótermék egy példányának előállításához szükséges papíros minden íve után tíz pengő eljárási díjat a m. kir. postatakarékpénztárnál 100 531. szám alatt „M. E.: Eljárási díjak, bevételi számla, Budapest” címmel nyitott csekkszámlára befizettek.

A kérvény és mellékletei az illetékdíjjegyzék 14. tételének g pontja értelmében a közigazgatási illeték alól mentesek.

4. §.

Ha a miniszterelnök azt állapítja meg, hogy a rotációs s az íves nyomópapírosnak rendelkezésre álló vagy előállítható mennyiségét figyelembe véve nem engedhető meg, hogy ilyen papírost a bemutatott mű előállítására használjanak fel, a kérelem teljesítését megtagadja, ellenkező esetben az engedélyt késedelem nélkül megadja; határozatáról a kérelmezőt értesíteni kell.

5. §.

A m. kir. miniszterelnök köllően indokolt esetben az 1. §. második bekezdésében megjelölt alakban megjelenő időszaki lap egyes számainak és mellékleteinek előállításához szükséges engedély megszerzésének kötelezettsége alól felmentést adhat. A felmentés bármikor visszavonható.

6. §.

Az 1. §. értelmében engedélyezés alá eső könyv, naptár vagy füzet többszörösítését és terjesztését az engedély megadása előtt nem szabad megkezdeni.

7. §.

Az engedélyezett könyv, naptár vagy füzet utolsó oldalán fel kell tüntetni az engedély számát.

8. §.

A jelen rendelet hatálybalépés előtt az 1938. évi december hó 31. napja után többszörösített olyan könyvet, naptárt vagy füzetet, amelynek előállításához az 1. §.-ban említett engedély volna szükséges, a jelen rendelet hatálybalépésétől számított hatvan nap eltelte után csak abban az esetben szabad terjeszteni, forgalomba hozni vagy forgalomban tartani, ha a m. kir. miniszterelnök arra engedélyt ad.

Az előbbi bekezdésben említett engedély szükséges abban az esetben is, ha a könyvnek, a naptárnak vagy a füzetnek eredetileg három pengőnél magasabb összegben megállapított kiskereskedelmi árát utóbb három pengőnél nem magasabb összegre szállították le, továbbá az esetben is, ha három pengőnél kisebb összegben megállapított kiskereskedelmi árat a rendelet hatálybalépése után három pengőnél vagy ennél magasabb összegben állapított meg.

Az engedély megszerzésére irányuló kérelmet a jelen rendelet hatálybalépésétől számított harminc nap nap alatt lehet előterjeszteni. A kérelem előterjesztésére a 3. és a 4. §. rendelkezéseit megfelelően alkalmazni kell.

Ha az engedély megadása iránt kérelmet nem terjesztettek elő, vagy a m. kir. miniszterelnök az engedélyt nem adta meg, a kiadó, valamint a terjesztéssel és a forgalombahozatallal foglalkozó személyek és vállalatok kötelesek a jelen §. első bekezdésében említett könyveknek, naptáraknak és füzeteknek birtokukban maradt példányait a jelen rendelet hatálybalépésétől számított kilencven nap alatt a „Magyar Pápirosipari Nyersanyagbeszerző” korlátolt felelősségű társaságnak (M. kir. Iparügyi Minisztérium) beszállítani. A beszállítás módjait, valamint a térítés összegét a m. kir. iparügyi miniszter rendelettel állapítja meg.

Kállay Miklós s. k.
m. kir. miniszterelnök